

Hermeneutika, informační etika a organizace informací

Autor: Barbora Drobíková

Abstract

Hermeneutics, Information Ethic and Organization of Informations. – The author's aim is to find common points of hermeneutics, information ethics and information processing. These disciplines that are distant are determining each other and it is not possible to process information without hermeneutical and ethical approach. If we are able to interpret information correctly and process them adequately to user's community, it is without doubt information ethical. This is the condition of fully valuable communication of information in the world. Newer the less, for the information science there is still a lot to be accomplished in the field of hermeneutics of information and information ethics to fulfill this premise.

Keywords: Hermeneutics, Ethics, Informations, Libraries

Klíčová slova: hermeneutika, etika, informace, knihovny

1 Úvod

Dlouho jsem hledala vhodné téma pro tuto esej. Snažila jsem se najít v současné filosofii východiska pro moji každodenní práci. Pracuji v knihovně Evangelické teologické fakulty UK. Zabývám se především systémovým knihovnictvím, organizací znalostí a dokumentů. Vyučuji také tato témata na vysoké škole. Hledám proto často jejich teoretické zakotvení, které umí rozvinout praktickou činnost do mnoha směrů a umí ji posuzovat kriticky a s odstupem. Není to v našem oboru časté. Knihovnictví je pojmáno velmi prakticky, je kladen důraz na rutinu, rychlost, efektivnost. V každodenním kolotoči se ztrácí souvislosti, kontexty, smysl práce. To se mi nelíbí. Pojala jsem proto psaní této eseje jako výzvu pro sebe sama, abych našla nová východiska své práce, abych uměla vnést do našeho oboru nové myšlenky.

Za cíl této eseje jsem si vytyčila najít vztah mezi třemi obory uvedenými v názvu: hermeneutika, informační etika a organizace znalostí. Jsou to obory možná od sebe na míle vzdálené. Každý z nich vyžaduje specialistu a o každém z nich bylo napsáno již mnoho řádek. A tak se sama sebe ptám: mohu já ještě napsat něco nového? Co bude vlastně přínosem této eseje? A i když se mi do mysli vtírá určitá marnost tohoto počínání, na jejím horizontu se objevuje maličký záblesk naděje. Snad ano. Snad právě vztah těchto oborů, jejich až neuvěřitelné prolínání bude ta troška nového do mlýna.

1.2 Rafael Capurro

Inspiraci k esejí jsem našla v rozsáhlém díle prof. Rafaela Capurra. R. Capurro studoval filosofii, od roku 1979 pracoval na špičkovém pracovišti – Fachinformationszentrum (FIZ) Karlsruhe. Doposud vyučuje na knihovnické vysoké škole ve Stuttgartu. Je jedním

z průkopníků hermeneutického přístupu k informační vědě, zvláště s ohledem na etiku (Takenouchi 2004: 1). V jeho díle se snoubí hermeneutika s informační vědou, etika s informační vědou, hermeneutika a řešeršní činnost.

Jedním z nejrozsáhlejších Capurrových děl je jeho publikovaná habilitace: *Hermeneutik der Fachinformation* (Hermeneutika vědecké informace, Capurro 1986). V tomto díle Capurro popisuje vztah hermeneutiky, zejména Heideggerovy a Gadamerovy, k umění ukládání a vyhledávání vědeckých informací. Capurro v práci (úmyslně) zcela opomíjí oblast krásné literatury, oblast knihovnických standardů a trendů. Orientuje se zejména na budování specializovaných databází v databázových centrech a specializovaných odborných pracovištích. Díky filosofickému přístupu v díle klade Capurro mnoho otázek, odpovědi ale mnoho nenalezneme. Stejně tak je to i v mé eseji. Snad to nevadí, je nutné se naučit nejdříve takové otázky klást, pak se možná jednou naučím i formulovat odpovědi.

2 Hermeneutika

Hermeneutika pochází z řeckého HERMENEUTIKÉ – umění výkladu (Philosophisches Wörterbuch 1991: 293). Podle J. Hrocha (1997: 12) získal pojem „hermeneutiky“ ve svém vývoji až do současnosti několik relativně diferencovaných významů, a je proto chápán jako:

- 1) umění významové interpretace textů,
- 2) proces, jehož pomocí lze zjistit hledisko, které podmiňuje postoj mluvčího k předmětu rozhovoru,
- 3) nauka o předpokladech a fenomenologii rozumění (chápání),
- 4) metoda rozumění, tj. hermeneutický kruh: od celku k části, od části k celku,
- 5) teorie zdůvodňování procesu rozumění,
- 6) filosofická metoda rozumění lidskému bytí a bytí vůbec jakožto základ veškerého poznání.

Hermeneutika, jak je uvedeno v bodě 1, byla zvláštní metodou klasických studií, jak vykládat staré literární památky. Zejména díky práci tzv. historické školy v 19. stol. (od Schleiermachers) se stala specifickou metodou humanitních věd. Před Schleiermacherem existovala na jedné straně filologie klasických textů, na druhé straně biblická exegeze. Schleiermacher přišel s pokusem najít jakýsi zobecňující princip těchto „hermeneutik“ (Ricoeur 2004: 6–7, 15). Heidegger a posléze Gadamer jdou ve svých úvahách ještě dál. Ricoeur (2004: 6–7, 15) mluví v případě Schleiermachers o prvním kopernikánském obratu v pojmání hermeneutiky. U Heideggera a Gadamera jde pak o druhý kopernikánský obrat. Hermeneutika se totiž stává polem pro objasnění porozumění lidského bytí. Významnou roli v konceptech těchto autorů pak hrají pojmy: předporozumění, hermeneutický kruh a splývání horizontů. Jejich objasnění je velmi podstatné pro hledání styčných bodů hermeneutiky a informační vědy, potažmo knihovnické práce.

2.1 Předporozumění (Vorverständnis) a hermeneutický kruh

Každý člověk poznává okolní svět, věci i sebe sama vždy již s určitým předporozuměním. Nějak sobě i okolí rozumí a podle stavu rozumění dokáže poznávat dál. Gadamer mluví v této souvislosti o „předsudcích“, Popper o „horizontu očekávání“. Nezáleží na pojmech. Znamená to však pro člověka asi následující: člověk nemůže poznat víc, než mu dovolí jeho dosavadní rozumění, jeho předporozumění. Není schopen interpretovat informace libovolně, je vždy spoután svým předporozuměním. To platí při interpretaci textu, světa, sebe sama i dalších subjektů. Maria Fürst ve svém díle *Filosofie* mluví o hermeneutice jako o umění vciťování a říká: „V mnoha případech je spontánní ztotožnění nějakého A s nějakým B, tedy pociťovaná shoda s ním, východiskem rozumění; rozumění samo však vede mnohem dále a je k němu třeba vpravit se rovněž do druhého světa, s nímž jsme v rozhovoru.“ (Fürst 1994: 140)

Člověk při komunikaci s druhým člověkem nebo při interpretaci informace porovnává svá očekávání s tím, co našel. Pokud je otevřen novému, musí často svůj výklad změnit. Takto krouživě se stále přibližuje ke smyslu určité výpovědi a je tak součástí tzv. hermeneutického kruhu. Hermeneutický kruh tak formou metafory naznačuje, že veškeré rozumění, každá lidská aktivita obsahuje celou řadu předporozumění, vše je na jeho základě interpretováno a člověk se pak otevírá porozumění novému a stále se ve spirále přibližuje ke smyslu (informace, svého bytí, světa apod.). Z hermeneutického kruhu nelze vystoupit. Lze si jej uvědomit a více pracovat při poznávání, komunikaci s vědomím toho, že jednáme a poznáváme na základě předporozumění.¹

2.2 Splývání horizontů

Z předporozumění však vyplývají pochopitelné otázky: Jak si tedy můžeme všichni navzájem rozumět? Je to vůbec možné? Vždyť každý z nás má trochu jiné předporozumění, prošel jinými životními zkušenostmi, jiným vzděláním, vyrůstá v jiné kultuře. Zde zavádí Gadamer nový pojem: splývání horizontů. Jde stručně řečeno asi o následující: Člověk poznává díky svému předporozumění určitým způsobem a naráží na předporozumění člověka druhého. Dojde-li k určité komunikaci a vzájemnému pochopení, dochází vlastně ke splývání horizontů předporozumění, určité stabilizaci předporozumění, aniž by se vzájemně tyto horizonty vytlačovaly. To je podmínka komunikace. Předpokládá se, že subjekt musí být otevřen komunikaci tak, aby došlo k porozumění, aby došlo ke splnutí horizontů. Jinak by se hermeneutika jevila jako neustálý svár a boj o různé výklady skutečnosti. Vidíme zde určitý etický princip dobra v komunikaci, který je předpokladem rozumění a porozumění.²

2.3 Hermeneutika a informační věda

Informační věda se zabývá získáváním, zpracováním, ukládáním a vyhledáváním informací. Výsledky výzkumu informační vědy se uplatňují zejména v informačních institucích, jako jsou knihovny, informační střediska či archívy. Lidé, kteří se specializují na informační vědu, jsou pak informační specialisté. Informační specialisté se denně setkávají s problematikou získávání zejména fixovaných informací, jejich porozumění, zpracování

¹ Více např. CAPURRO, 1986.

² Více např. HROCH, 1997.

a vyhledávání. Je zřejmé, že se zejména s následujícími hermeneutickými otázkami potýkají neustále:

- 1) Jaké informace získat; tj. jak interpretovat zájem uživatelů a vyjít jim vstříc.
- 2) Jak informace zpracovat; tj. porozumím těmto informacím správně? Porozumím těmto informacím tak, jak moji uživatelé? Je moje interpretace a porozumění informacím konzistentní v čase? Pokud ne, nepoškozuje to efektivnost systému? Jak tomu zabránit?
- 3) Jak informace uložit do báze dat; tj. tak aby byly vyhledatelné bez závislosti na technologii, technice, vývoji v počítačovém průmyslu.
- 4) Jak informace vyhledat; tj. vyhledám informace, které byly uloženy s jiným předporozuměním, jiným člověkem?

Těmito otázkami se budu podrobně zabývat v dalších částech eseje.

3 Informační etika

Etika je vědou o morálce. Etika se ptá na podmínky a možnosti morálního jednání, je kritickou reflexí existující morálky. Morálkou nebo mravností je pak třeba rozumět pravidla, příkazy, hodnoty a normy, akceptované jakožto platné pro nějaké společenství, jež mají vést ke společensky žádoucímu jednání uznávanému společenstvím za dobré (Liessmann, Zenaty 1994: 71–73).

Etika jako věda ovlivňuje snad všechny vědní disciplíny a v každé vědní disciplíně je nutné etická východiska hledat. Stejně tak i v informační vědě je nutné se ptát na podmínky a možnosti morálního jednání v informační práci, naučit se reflektovat morálku při práci s informacemi. Tento požadavek nabývá na důležitosti v dnešní informační společnosti, kdy se rozdíl mezi chudými a bohatými poměruje možnostmi přístupu k informacím. Informační etika je chápána jako podmnožina etiky obecné, dotýká se bezprostředně žurnalistické oblasti, knihovnictví, informatiky, publikační činnosti apod. (Podle Činčera 2002) Dále se budu zabývat zejména knihovnickou informační etikou.

3.1 Tematické okruhy zájmu knihovnické IE

3.1.2 Svobodný přístup k informacím

Základem svobody člověka v demokratické společnosti je mj. svobodný přístup k informacím. Toto jeho právo vyplývá z čl. 19 *Všeobecné deklarace lidských práv*: Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu (...) a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoliv prostředky a bez ohledu na hranice.“ (Janoš 1993: 55) Pokud pomineme určité výjimečné případy cenzury a utajování informací v demokratické společnosti, má stát povinnost člověku nabídnout svobodný přístup k informacím. Zde se dostávají ke slovu knihovny, které mají vhodné prostředky a kvalifikovaný personál, který by měl být schopen člověku informaci podat. Na právu svobodného přístupu k informacím také knihovny mj. svoji nenahraditelnou funkci ve společnosti stavějí. Svobodný přístup k informacím je tedy základní tezí, kterou se IE musí zabývat.

3.1.3 Etika informačního specialisty

V západní Evropě a Americe je zcela běžné, že mají národní knihovnické asociace vytvořeny svoje etické kodexy v knihovnictví. V posttotalitních státech Evropy vznikají takové kodexy teprve v poslední době. V České republice se diskutuje kodex etiky českých knihovníků právě nyní.³

V knihovnických etických kodexech je nejčastěji kladen důraz na profesní etiku knihovníků. Knihovník, který chápe svoje poslání ve společnosti, je považován za základní kámen procesu svobodného přístupu k informacím. Zdůrazňovány jsou v kodexech zejména hodnoty jako: profesionalita, služba, intelektuální svoboda, ochrana soukromí, ochrana duševního vlastnictví, správcovství, rozumnost, kolegiálnost, oddanost apod. Předpokládá se, že si knihovník neustále doplňuje svoje vzdělání, zajišťuje kvalitní službu, protíví se cenzuře, respektuje autorská práva, chrání soukromí uživatelů, chrání a zvelebují národní a mezinárodní dědictví atd.⁴

3.1.4 Technologie, které vedou ke svobodnému přístupu k informacím

Od dob nástupu Internetu (pol. 90. let 20. století) lze říci, že se zřetel většiny informačních specialistů obrátil právě na tuto síť sítí. Nejinak je tomu i v informační etice. Internet se stal nástrojem rychlého přístupu k informacím takřka všude na světě a urychlil zrod informační (někdy nazývané znalostní) společnosti. Zabýváme-li se však etikou, nesmíme nevidět negativa, která s sebou tento proces přináší. Z 6 miliard lidí na Zemi je pouze kolem 6 % připojeno k Internetu. Rozdíl mezi chudými (tedy bez informací) a bohatými (těmi, kteří informace mají) se prudce zvětšuje. Vzniká nový jev, kterému se v IE říká digital divide, volně přeloženo digitálně rozděluje. Knihovny mohou v tomto případě opět sehrát významnou roli, pokud mohou ve svém regionu nabízet přístup k Internetu všem zdarma. Je to ryze politická otázka, kterou by se měly vlády zemí zabývat a knihovny v jejich úsilí podpořit.

K technologiím, které vedou ke svobodnému přístupu k informacím, však nepatří pouze Internet nebo počítače samotné. Patří sem zejména procesy zpracování informací, jejich ukládání a zpřístupňování. Internet, počítače, software jsou pouze nástroje, které procesy urychlují a zefektivňují. Proces zpracování informací nebo také organizace znalostí je právě centrem zájmu naší eseje.

4 Organizace informací

Organizace informací se zabývá metodami a technologiemi zpracování zejména fixovaných informací (ať už na jakýchkoliv médiích), které pak tvoří dokumenty nebo informační zdroje. Snaha o organizaci fixovaných informací v podobě katalogů, soupisů, seznamů sahá až do starověku. Kořeny moderních metod, které používáme dnes, však můžeme vystopovat teprve v 18. nebo spíše 19. století. Tyto metody se rozvíjejí všude na světě, kde je pěstována písemná kultura, a ovlivňují se navzájem.

³ Více: BURGETOVÁ, Jarmila, 2004.

⁴ Převzato z: HORVAT, Aleksandra, 2003.

Lze zjednodušeně říci, že informační zdroje organizujeme na základě formálních a věcných charakteristik. Mezi formální charakteristiky patří – původce, název, informace o publikování, rozsah, forma apod. Věcné charakteristiky mají za úkol postihnout obsah informačního zdroje, informace, které přináší.

Dalším centrem zájmu tohoto oboru je vedle organizace informačních zdrojů také správné uložení informací o těchto zdrojích (bibliografické informace) tak, aby tyto informace byly zpětně vyhledatelné, a to jak v čase, tak v prostoru. Ne nadarmo se institucím, které se zabývají těmito úkoly, říká paměťové, tzn. ty, které si pamatují.

4.1 Trendy v organizaci informací

Jak již bylo řečeno v předchozím odstavci, v novověku se začaly vyvíjet metody, kterými se informační zdroje organizují. Původně si každý státní celek (území, národ) vytvářel vlastní metody, vlastní pravidla. Teprve počátkem 20. století se objevuje tendence určité aktivity spojit a vyvíjet je společně. Spojené státy americké a Velká Británie začaly spolupracovat na vývoji katalogizačních pravidel, tj. těch, které organizují zejména formální charakteristiky informačního zdroje. Objevily se i snahy vytvářet univerzální klasifikační systémy s celosvětovou platností; tyto systémy mají za úkol popisovat věcné charakteristiky informačních zdrojů. Mám na mysli zejména vývoj Deweyho desetinného třídění a Mezinárodního desetinného třídění. Tyto snahy začaly umožňovat výměnu bibliografických informací, což vedlo k efektivitě práce, a postupně také umožňovaly budovat souborné databáze bibliografických informací. Ty poskytují lepší přístup k informačním zdrojům ze všech institucí, které se na takových bázích podílejí.

Je logické, že nástupem počítačové techniky, zejména pak Internetu, se takové snahy rozšířily na mnohem větší množství institucí, větší území i více států celosvětově. V tuto chvíli převládá v knihovnické obci názor, že je nutné metody a technologie zpracování informací sjednotit tak, aby jejich výměna, ukládání i zpřístupnění bylo ještě efektivnější a rychlejší, abychom skutečně umožnili všem rychlý přístup k informacím celosvětově. Není pochyb, že by bylo dobré tento ryze etický požadavek splnit. Je však otázka, zda k tomu máme v současnosti dost znalostí a zda k těmto otázkám přistupujeme v knihovnické obci se správnými předpoklady. K posouzení těchto předpokladů využijí hermeneutické i etické přístupy.

5 Zpracování informací z hlediska hermeneutiky

Na těchto řádcích se již dostávám k samotnému jádru eseje. Budu se snažit určité hermeneutické předpoklady aplikovat na informační vědu a úžeji na problematiku zpracování informací. Omezím se tedy na tu část hermeneutiky, která se zabývá interpretací, rozuměním fixované informace na jakémkoliv nosiči. Takové informace jsou komunikovány mezi lidmi za účelem např. poznání (odborné informace) nebo uměleckého prožitku (estetické informace) apod. Proto je za základní teorii informační vědy považován model komunikace informací ve společnosti a s ním související model informačního systému:

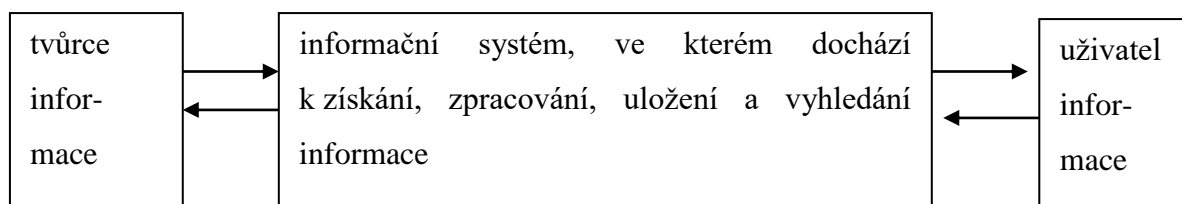
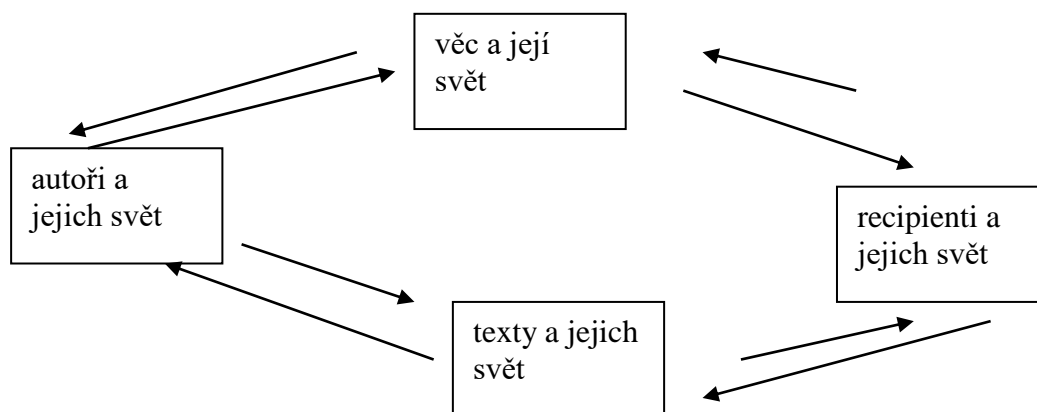
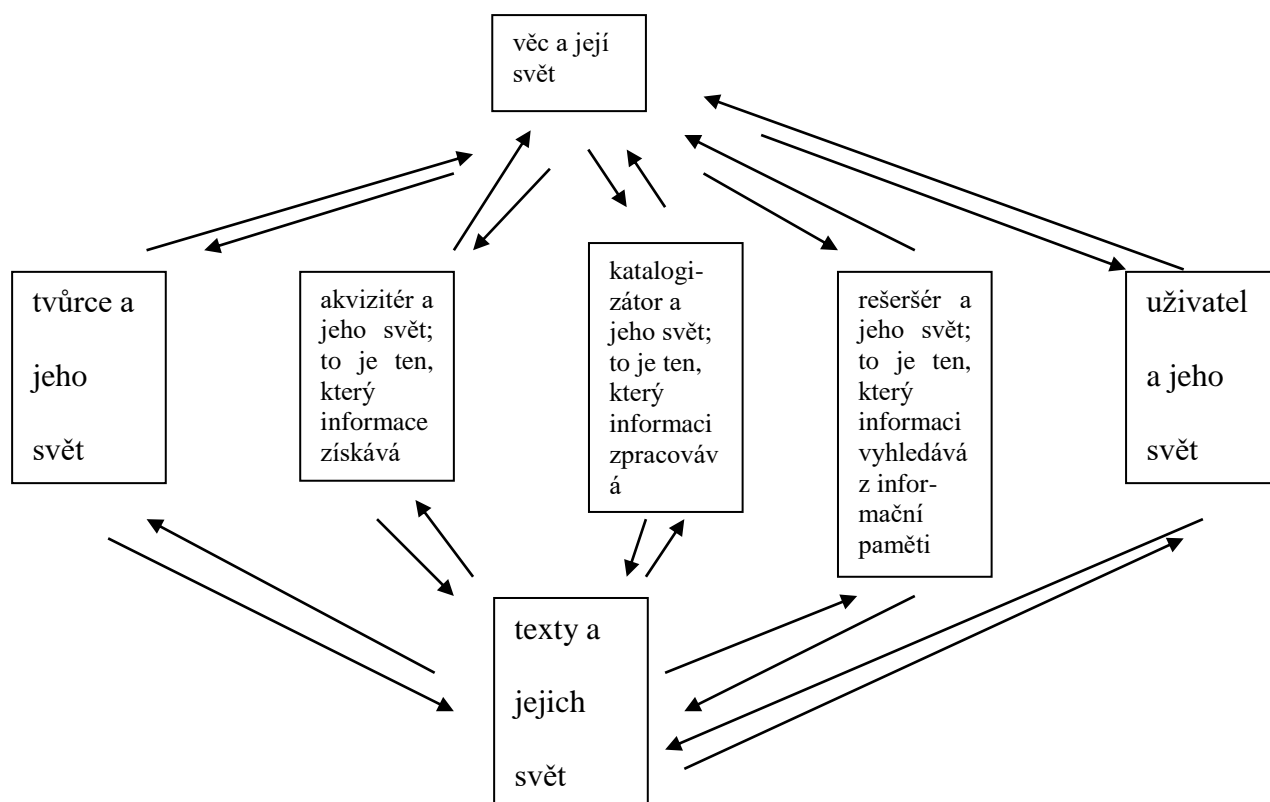

Diagram znázorňuje nejjednodušším způsobem informační systém v širším slova smyslu, jak jej chápe informační věda. Předpokládá se, že tvůrce vytvoří informaci, informační systém ji zpracuje a nabídne uživateli. Často se však při jeho využití v informační vědě pomíjí fakt, že již informační systém může informaci zkreslit a nabídnout ji tak uživateli. Uvědomíme-li si díky hermeneutickému přístupu nutnou rovinu předporozumění, která je přítomna ve všech místech toku informace (místo transformace informace) v systému, je nutné konstatovat, že je tento model příliš zjednodušující a možná i zavádějící.

Zajímavé je v tomto kontextu zmínit hermeneutický čtyřúhelník jako strukturu hermeneutického kruhu, který ukazuje M. Oeming v knize *Úvod do biblické hermeneutiky* (Oeming 2001: 17):

V tomto diagramu vidíme čtyři faktory. Autor se snaží vyjádřit svoje prožitky ve světě. Tyto své prožitky, své poznání zachycuje v textu, který je může zprostředkovat čtenáři v prostoru i v čase. Čtenář se v určitém čase pak k textu dostává a snaží se zachytit a pochopit poselství textu, a tak se dostává do kontaktu s autorem. Věc má v diagramu zachytit to, na co se autor i čtenář v textu odvolávají. To je model toku informace bez vstupu informačního systému do komunikace. Spojíme-li výše dva načrtnuté modely, mohl by vzniknout velmi komplikovaný (možná komplexní) model:

Vidíme velmi komplexní vztah informace fixované v textu, věci, kterou popisuje, a subjekty, které do této komunikace vcházejí. Je nutné si uvědomit, že každý subjekt má své předporozumění, kterým poznává a popisuje věci. Je velmi náročné v takto definovaném modelu najít možné momenty splývání horizontů všech přítomných subjektů. Pokusím se pomocí jedné části tohoto řetězce, a to v úseku organizace (zpracování) informací, proniknout hlouběji do těchto vztahů.

5.1 Organizace fixovaných informací a hermeneutika

Jak jsem uvedla v kapitole 4.1 organizace fixovaných informací (dokumentů) probíhá na základě určitých standardů, které jsou v informační vědě vytvářeny. Tyto standardy jsou používány větší či menší komunitou knihoven. Standardy se dělí na dvě velké oblasti stejně jako samotná práce katalogizátorů v knihovnách; tj. těch, kteří dokumenty organizují. První oblastí je určitý formální popis dokumentu (moderněji informačního zdroje) a druhou oblastí je popis obsahu dokumentu. Formální popis je v České republice sladován se standardy anglo-americkými, které jsou v současnosti implementovány též v jiných evropských zemích. Věcný popis je však velmi roztržštěn. Jsou používány jednak tzv. klasifikační systémy

a jednak nejrůznější hesláře, tezaury apod. Klasifikační systémy slouží většinou k obecnějšímu zatřídění dokumentů podle oborů, kdežto hesláře a tezaury mají za úkol vyjádřit hlubší roviny obsahu dokumentu. Odkážeme-li se na výše uvedené modely, snaží se organizace informací co nejlépe zachytit svět autora a svět textu – formální popis a svět věci v textu popisované – věcný popis. Snaží se informace zachytit tak, aby je uživatel či rešeršér uměl vyhledat. Snaží se o splynutí horizontů všech subjektů.

5.1.1 Hranice horizontů

Při samotném zpracování musí katalogizátor nutně narazit na hranice svého předporozumění dané oblasti univerza lidského poznání, šířeji kultury. Ať už v knihovnách veřejných nebo specializovaných se vždy katalogizátor setkává s velkou šíří lidského poznání a musí se snažit je co nejobektivněji popsat. Ve specializovaných knihovnách je možné zaměstnávat příslušné specialisty. Lze očekávat, že se v oboru vyznají lépe než knihovníci. V knihovně univerzální toto však možné není. Musí tedy docházet zákonitě ke zkreslení informací. Problematické se jeví to, že subjekt o svém handicapu většinou neví a prezentuje svoji práci jakožto objektivní.

Další hranice se objevuje v používaných technologiích. Katalogizátor používá pro svou práci standardy, které byly vytvořeny v určitý čas. V případě věcného popisu je však nutné si uvědomit, že lidské poznání velmi rychle postupuje a tyto standardy umějí na jeho rozvoj reagovat spíše opožděně. Lépe je tato situace řešena při správě tezurů a heslářů, horší je to v klasifikačních systémech. Každopádně v žádném bodě v čase nejsou tyto standardy s to popsat informaci naprosto adekvátně.

5.1.1.1 Sdílení informací

Hranice také tvoří velký trend v knihovnictví, kterým je tzv. sdílení informací a vytváření souborných katalogů informací. Je to všeobecně podporováno zvláště kvůli uniformitě záznamů a ušetření peněz za zpracování a málokdo se zamýšlí nad dalšími problematickými rovinami, kterými jsou dle mého názoru např.: jazyk zpracování; kultura, ze které pochází subjekt informací zpracovávající; používaná katalogizační, klasifikační a předmětová schémata; platnost odborného pojmosloví vzhledem k historickému odstupu; platnost odborného pojmosloví vzhledem ke kultuře, ze které informace pochází; uživatelé takových katalogů; problematika totálního vědění.

5.1.1.2 Jazyk a kultura

Jazyk a kultura, ze které pochází subjekt informací zpracovávající, jsou velmi důležité roviny interpretace informace. Předporozumění člověk nezískává pouze sám o sobě. Je většinou součástí širšího společenství, určité kultury, jejíž tradice a zvyklosti subjekt velmi ovlivňují. To znamená, že také určitým způsobem poznává a vnímá svět a interpretuje informace. Je příliš naivní myšlenka, že budeme celosvětově sdílet informace napříč kulturami či jazyky. Používaná katalogizační, klasifikační či předmětová schémata vyplývají jistě také z těchto aspektů.

5.1.1.3 Platnost odborného pojmosloví

Věda se vyvíjí velmi rychle a vznikají tak stále nové odborné termíny. Odborné termíny ovšem nejsou většinou v rámci jedné vědy unifikované. Týká se to zejména humanitních věd. Zastánci určitých škol a směrů razí většinou určité specifické odborné pojmosloví. Toto pojmosloví pak katalogizátor musí umět interpretovat a převést do jazyka systému, ve kterém pracuje. Takové pojmosloví má pak určitou časovou platnost a je možné, že se např. vůbec neuchytí, nebo se vyvine. Musíme si uvědomit, že ti katalogizátoři, kteří se s takovými informacemi setkají v čase, kdy pojmosloví vzniká, a ti, kteří se s nimi setkají např. po padesáti letech, zpracují informaci zcela jinak. Stejně to platí v případě pojmosloví spjatého s určitými kulturami a jejich interpretací. V dnešní době se např. již popírá termín „holokaust“ a je korektní a etické v knihovnických systémech uvádět termín „šoa“. Je nutné uvážit myšlenku, že se snažíme, aby naše systémy byly použitelné v prostoru i v čase, tedy např. v Izraeli a za padesát let. Je to vůbec reálné?

5.1.1.4 Uživatelé informací

Uživatelé informací jsou posledním článkem systému šíření informací. Jak autoři, tak i informační specialisté si přejí, aby informace jimi zpracovávané našly adekvátní uživatele. Je vůbec reálné, aby se uživatelé informací vyznali v šíři nabízených informací, aby se vyznali v námi vytvořených standardech?

5.1.1.5 Problematika totálního vědění

Uvážíme-li, jak subjekt poznává a interpretuje svět a v této své komunikaci naráží na horizont světa subjektu dalšího, pak víme, že je vlastně velmi obtížné najít styčné body komunikace. Momenty, které stěžují komunikaci dvou subjektů, nazýváme v podstatě v informační vědě informačními bariérami. Takovými bariérami mohou být jazyk, prostor (který si nutně vyžádá zprostředkovatele informace), čas (který si opět nutně vyžádá zprostředkovatele informace). Idea knihovnictví však spočívá ve shromáždění všech informací a v možnostech jejich zprostředkování napříč jazykem, prostorem i časem. Taková idea nám připomíná v podstatě mýtus totálního vědění. Není přece možné, abychom shromáždili všechny informace a zprostředkovali je všem, aniž by došlo k jejich ztrátám a v lepším případě pouze ke zkreslení. Snaha o vytvoření systému všech informací se mi jeví pak jako nereálná.

5.2 Krize zpracování informací a její řešení

Doposud jsem byla schopna jen z malé části postihnout problémy, které vyvstávají díky novému (tedy hermeneutickému) přístupu ke zpracování informací a k pojetí informační vědy. Situace se zdá být téměř kritickou a musím se začít ptát, zda je z ní východiska. Informační věda by se jevila jako irelevantní z pohledu výše kladených otázek.

5.2.1 Hledání východisek a řešení

Vím, že nejsem jistě první, kdo takové otázky klade, i když třeba v jiném kontextu. Inspirovala jsem se dílem R. Capurra, který si neklade ve svých dílech za cíl najít řešení takových otázek. Je pro něj důležité umět je otevřít a nabízet směry, kterými se musí

informační věda dát. R. Capurro zkoumá vědecké informace a zavádí tak pojem hermeneutika vědeckých informací. Vzhledem k šíři informací, které jsou však v knihovnách zpracovávány, bychom spíše měli mluvit přímo o hermeneutice informací. Hermeneutika informací by se tak měla stát základní oblastí výzkumu informační vědy.

Hledání řešení takové kritické situace nás také musí obrátit ke kořenům role knihoven a informační vědy ve společnosti. Základními rolemi knihoven jsou: ochrana kulturního dědictví, šíření informací všem bez rozdílu apod. Jsou to tedy ryze etické principy. Budu se proto snažit najít východiska z této kritické situace pomocí informační etiky.

6 Informační etika a hermeneutika informací

Hermeneutika jakožto nezbytný nový přístup v informační vědě mě dovedla k velmi kritickému uvažování o mé dosavadní práci. Nedokáže mi však svými prostředky zodpovědět kladené otázky. Stejně jako Gadamer (Hroch 1997: 51) se proto musím opřít ve svém uvažování o etiku a budu proto předpokládat, že úsilím subjektu není svár v poznávání a interpretaci, ale starost o dosažení dobra v dialogu. Předpokládám tedy, že každý člověk touží poznat a interpretovat svět a snaží se toto své poznání komunikovat s jinými lidmi. Podívám-li se na úlohu knihoven shromáždit „všechny“ informace a zprostředkovávat je „všem“, je tato snaha vysoce etická. Díky hermeneutice však vím, že je to možné jen do určité míry. Idea totálního vědění je popřena, subjektivní interpretaci světa není možné zrušit, tu je nutné přijmout, a proto je komunikace, poznání možné jen mezi určitými subjekty. Naleznu tedy východisko?

V knihovnické práci musíme usilovat o svobodný přístup k informacím, musíme však také uvažovat o výše uvedených premisách. Jeví se mi proto jako nezbytné budovat báze informací zaměřené na různé skupiny uživatelů podle úrovně dosaženého předporozumění a míry možné dosažitelné úrovně splnutí horizontů. Znamená to tedy neupouštět od budování lokálních všeobecných nebo oborových bází informací, které jsou pořádány pomocí specializovaných metod. Lokální klasifikační a předmětová schémata je možné spravovat rychle a efektivně podle dosažené úrovně poznání a jejich pojmosloví je možné efektivněji přizpůsobovat úrovni komunikace odborných uživatelů. Je nutné uvažovat o časovém posunu při budování takových bází a hledat proto adekvátní nástroje k překladu informací v čase. A jak je to se snahami budovat velké, snad celosvětové, báze informací?

Ani tento trend není nutné zcela zavrhnout. Je však třeba najít nové metody sběru informací, které budou umět zevšeobecnit popisované informace tak, aby byly využitelné. Je nutné najít nové cíle a účel takového počínání. Já jej vidím zejména v lokalizaci fixovaných informací celosvětově. Úroveň zevšeobecnění pravděpodobně povede k určité ztrátě informací. Bude proto třeba se zaměřit na formální stránku popisu informací, která je, předpokládám, komunikovatelná napříč kulturami, zatím však v tuto chvíli není komunikovatelná napříč jazyky. Věcnou stránku popisu informací bude nutné znovu zhodnotit. Formální stránkou popisu informací v celosvětových knihovnických bázích, zejména jejich komunikovatelností napříč kulturami a jazyky, se budu podrobněji zabývat ve své disertační práci. Tato esej mi proto bude sloužit jako výchozí bod mého uvažování.

6.1 Úloha knihovníka ve společnosti

Z výše uvedeného vyplývá, že určitá roztržitost ve sběru informací bude nadále nutně trvat a je také žádoucí. V našich kruzích často diskutovaná role knihovníka ve společnosti v tomto světle nabývá na významu. Knihovník je ten, který v dané komunitě umí sbírat informace a zpracovávat je dle předporozumění jejich uživatelů. Knihovník však zná také další komunity a zná jejich metody sběru a zpracování informací tak, že je dokáže využít. Knihovník je také ten, který pomáhá uživateli otevřít horizonty světa informací ve svých bázích a pomáhá ke splnutí jejich horizontů s horizontem svým i uživatelovým. Knihovník se stará zejména o svoji komunitu uživatelů. Snaží se však shromážděné informace poskytnout i jiným komunitám tak, aby v centrálních bázích byly informace adekvátně popsány vzhledem k velké šíři uživatelských komunit napříč kulturami a jazyky. Není to lehký úkol a já jej vidím jako novou a nutnou výzvu pro výzkum informační vědy.

7 Výhled

V úvodu eseje jsem si dala za úkol najít styčné body hermeneutiky, informační etiky a zpracování informací. Viděli jsme, že disciplíny sobě vzdálené vlastně sebe navzájem podmiňují a není možné zpracovávat informace bez hermeneutického a informačně etického přístupu.

Pokud dokážeme správně interpretovat informace a zpracujeme je adekvátně naší uživatelské komunitě, je to beze sporu informačně etické. To je podmínkou plnohodnotné komunikace informací ve světě.

Informační věda však musí ještě vykonat na poli hermeneutiky informací i informační etiky mnoho, aby tato premisa mohla být splněna. V současnosti zatím trendy směřují spíše jinými cestami a je otázka, zda se mi podaří je pozitivně ovlivnit. Výše kladené otázky i částečné odpovědi vyžadují samostatné studie. Budu se snažit alespoň některé z nich objasnit ve své disertační práci.

SEZNAM LITERATURY

BURGETOVÁ, Jarmila. Zamyšlení nad otázkami etiky knihovnické a informační profese. *Národní knihovna*, 2004, roč. 15, č. 1, s. 3–6.

CAPURRO, Rafael. *Hermeneutik der Fachinformation*. Freiburg: Alber, 1986. ISBN 3-495-47593-1.

ČINČERA, Jan. 2002. *Informační etika: sylabus k bakalářskému studiu informační vědy*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2981-1.

FÜRST, Maria. 1994. *Filosofie*. Praha: Fortuna, 1994. ISBN 80-7168-161-X.

HORVAT, Aleksandra. 2003. Professional values revisited: the case of Croatia. In: *World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1–9 August 2003, Berlin* [online]. IFLA, 2003 [cit. 2004-08-26]. Dostupné na URL:<<http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/089e-Horvat.pdf>>

HROCH, Jaroslav. 1997. *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti*. V Brně: Masarykova Univerzita, 1997. ISBN 80-210-1709-0.

JANOŠ, Karel. 1993. *Informační etika*. Praha: Česká informační společnost, 1993.

OEMING, Manfred. 2001. *Úvod do biblické hermeneutiky: cesty k pochopení textu*. Praha: Vyšehrad, 2001. Studium. ISBN 80-7021-518-6.

LIESSMANN, Konrad. ZENATY, Gerhard. 1994. *O myšlení: úvod do filosofie*. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85619-94-6.

Philosophisches Wörterbuch. 1991. Begründet von Heinrich Schmidt. 22. Aufl. Stuttgart: Kröner, 1991. Kröners Taschenausgabe. Bd. 13. ISBN 3-50-01322-3.

RICOEUR, Paul. 2004. *Úkol hermeneutiky*. Praha: Filosofia, 2004. Parva philosophica. Sv. 14. ISBN 80-7007-185-0.

TAKENOUCI, Tadashi. 2004. Capurro's hermeneutic approach to information ethics: ethos in the information society and the development of "angeletics". *International Journal of Information Science* [online], (06) 2004, vol. 1 [cit. 2004-08-26]. Dostupné na URL:<http://container.zkm.de/ijie/ijie/no001/ijie_001_06_takenouchi.pdf>

(PhDr. Barbora Drobíková je odbornou asistentkou v Ústavu informačních studií a knihovnictví UK FF a vedoucí knihovny UK ETF.)